

Perustulo – täystyöllisyyteen ilman köyhyyttä

OSMO SOININVAARA

VTL, kansanedustaja

1. Mikä on ongelma?

Jos haluaa uusia sosiaaliturvajärjestelmää niin-kin perusteellisesti kuin siirtymällä perustuloon, täytyy nykyjärjestelmässä olla jotakin vikaa. Vielä kymmenen vuotta sitten sosiaaliturvajärjestelmämme oli »terve», mutta sen jälkeen korkea rakennetyöttömyys ja pätkätöiden yleistyminen ovat saaneet sen toimimaan huonosti.

Euroopassa rakenteellinen työttömyys on pahentunut viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana tasaisesti. Automaatio on karsinut yksinkertaisia työtehtäviä ja johtanut vähemmän taitavan (*unskilled*) työvoiman työttömyyteen. Samaa suuntaa on vienyt myös tuonnin vapautuminen halvan työvoiman maista. Teknologian ja maailmankaupan muutosten ei kuitenkaan tarvitse johtaa korkeaan työttömyyteen, kuten USA:n esimerkki osoittaa: töitä löytyy melkein kaikille, kunhan hinnasta sovitaan. Teknologian muutos on heikentänyt vähemmän osaavan työvoiman markkina-arvoa, ei tehnyt siitä kokonaan käyttökeltontonta. Työmarkkinat voisivat kyllä tasapainottua, mutta se edellyttäisi paljon suurempia palkkaeroja. Vaihtoehtoina näyttäisivät olevan siis amerikkalaiset tuloerot tai eu-

rooppalainen joukkotyöttömyys. Tähän perustulo voisi tuoda kolmannen vaihtoehdon, täystyöllisyyden ilman köyhyyttä.

Toinen ongelma sosiaaliturvajärjestelmällemme ovat pätkätöet. Sosiaaliturvajärjestelmämme on laadittu ajatellen pitkiä, turvallisia työsuhteita. Pätkätöiden yhteiskunnassa sosiaaliturva synnyttää sairaita kannustimia, joita ei esiinny silloin, kun joutilaisuuden vaihtoehtona on turvallinen työsuhde. Perustulon pitäisi toimia pätkätöiden yhteiskunnassa loogisemmin, koska vuoden nettoansio riippuu suoraviivaisesti vuoden bruttoansioista siitä riippumatta, miten ansiotulot jaksottuvat. Nykyjärjestelmässä 60 000 markkaa vuodessa ansainnut on selvästi paremmassa asemassa, jos on ansainnut joka toinen kuukausi 10 000 markkaa sen sijaan, että olisi ansainnut joka kuukausi 5 000 markkaa.

2. Perustulo on vanha keksintö

Ajatus kansalaispalkasta, perustulosta, tai negatiivisesta tuloverosta on ikivanha. Ajatus on yksinkertaisuudessaan se, että yhteiskunta takaa jokaiselle kansalaiselleen tietyn suuruisen minimitulon ja että tuon minimitulon päälle hanki-

tut ansiotulot verotetaan osaksi mutta vain osaksi yhteiskunnalle. Saman asian voi sanoa siten, että pelisäännöt muokataan sellaisiksi, että henkilön nettotulot ovat bruttotulojen nouseva funktio – useimmissa malleissa lineaarisesti nouseva – joka alkaa nollan yläpuolelta. Tavallisimman perustulomallin mukaan nettoansio Y_d riippuu perustulosta B, bruttoansioista Y ja veroasteesta t yksinkertaisesti:

$$Y_d = B + (1-t)Y$$

Esitetyt perustulomallit ovat varsin samanlaisia, vaikka ne perustellaan hyvin eri lähtökohdista. Esitän seuraavassa neljä tärkeintä perustelua, joiden nojalla perustuloa tai negatiivista tuloveroa on esitetty.

»Legalistinen» perustelu: kansalaisosinko

Ilmeisesti vanhin esitetty looginen perustelu perustulolle nousee ajatuksesta, että nykyinen korkea elintasomme ei johdu siitä, että teemme kymmeniä kertoja enemmän työtä kun aikaisemmat sukupolvet, vaan aikaisempien sukupolvien keräämästä fyysisestä ja henkisestä pääomasta. Kenelle kuuluu tuon pääoman tuotto? Kansalaisosinkoa (*social dividend*) ajavien mukaan me kaikki omistamme yhdessä aikaisempien sukupolvien kehittämän tiedon ja osaamisen sekä infrastruktuurin, jolloin on oikein jakaa sen tuotto tasan kaikkien kesken.

Milton Friedman: sosiaaliturvan virtaviivaistaminen

1960-luvulla negatiivisen tuloveron toi näkyvästi esille Milton Friedman, jota ei ainakaan liiasta vasemmistolaisuudesta tai julkisen sektorin paisuttelusta ole syytetty. Friedmanin perusteena oli sosiaaliturvan virtaviivaistaminen, sen

päällekkäisen käytön estäminen ja työnteon kannustamisen vaaliminen. Friedman on koulutukseltaan ja ajattelutavaltaan ekonomisti ja siksi hän esitti sosiaaliturvamallin, joka on ekonomistisesti looginen.

Vihreät, vasemmistolaiset ja oikeistoliberaalit: ajatus vapaudesta

Poliittisesti perustulo on saanut Euroopassa tukea sosialidemokraattien vasemmalta puolelta, vihreiltä ja konservatiivisilta puolueilta Britanniassa ja Irlannissa. Näitä kovin erilaisia poliittisia ryhmiä yhdistää ajatus vastikkeettoman perustulon tuomasta vapaudesta ja yksilön vastuusta, eräänlaisesta vastakohdasta sosialidemokraattista holhousvaltiota kohtaan. Tätä keskustelua käytiin runsaasti 80-luvulla, mutta se on nyt eurooppalaisten talouksien kriisiinnyttyä vaiennut.

90-luvun Eurooppa: pragmaattinen perustelu

Yhdeksänkymmentäluvun Euroopassa perustulon käytännön perustelu on muuttunut pragmaattiseksi. Perustulolla ei tavoitella suuria yhteiskunnallisia utopioita, vaan se ajatellaan keinoksi ratkaista eurooppalainen rakennetyöttömyys. »Täystyöllisyys ilman köyhyyttä» oli teemana viimekertaisessa perustuloon vihkiytyneiden tutkijoiden ja poliitikkojen BIEN -tapaaamisessa (*Basic Income European Network*) syyskuussa 1998 Amsterdamissa. Koska nämä pragmaattiset perustelut ovat lähinnä omaakin ajattelutapaani, keskityn niihin.

3. Negatiivinen tulovero – perustulo

Ennen kuin menen siihen, miksi perustulo on ajankohtainen, käyn läpi vähän tarkemmin, mitä sillä tarkoitetaan. Olen yllä käyttänyt termejä »perustulo» ja »negatiivinen tulovero» toisten-

sa synonyymeinä, vaikka nämä kaksi ovat joidenkin mielestä kaksi aivan eri asiaa.

Milton Friedmanin ehdottama negatiivinen tulovero tarkoittaa, että progressiivisen verotuksen asteikkoa jatketaan pienituloisilla nollan alapuolelle. Esitän ajatuksen numeerisella esimerkillä, joka siis on vain esimerkki, ei ehdotus.

Olkoon verotettavan tulon alaraja 4 000 mk/kk¹ ja vero tämän yli menevältä osalta 50 %. Negatiivisen tuloveron mallissa henkilö, jonka tulot alittavat 4 000 mk/kk, saa vastaavasti valtiolta negatiivista veroa 50 % summasta, jolla hänen ansiotulonsa alittavat 4 000 mk/kk. Jos tuloja ei ole lainkaan, negatiivista tuloveroa maksetaan siten 2 000 mk/kk. Rikkaat eivät siis mitään tukea saa vaan maksavat veronsa niin kuin tähänkin asti.

Vastaavassa perustulomallissa jokainen – myös vuorineuvos ja hänen puolisonsa – saavat perustuloa 2 000 mk/kk, mutta maksavat tuloveroa kaikista ansioistaan 50 %. Lyhyen aritmeettisen harjoittelun jälkeen havaitsemme, että lopputulos molemmissa tapauksissa on sama. Perustulo ja negatiivinen tulovero ovat yhtäpitäviä myös, vaikka veroasteikko ei olisi lineaarinen.

Vain bruttoveroaste muuttuu

Perustulo ja negatiivinen tulovero ovat siis lopputulokseltaan samat järjestelmät. Silti niissä bruttoveroasteet ovat aivan eri luokkaa. Nykytilaan verrattuna negatiivisessa tuloverossa bruttoveroaste laskee, koska tulonsiirrot ja ve-

rotus nettoutetaan. Jos taas sama toteutetaan perustulon muodossa, bruttoveroaste nousee muodollisesti huomattavasti, koska rahaa kulkee enemmän edestakaisin. Tämä kertoo vain, kuinka huonosti bruttoveroaste mittaa verotuksen ankaruutta².

Jos haluaa hahmottaa itselleen, millainen muutos perustulo nykytilaan verrattuna on, kannattaa ajatella negatiivisen tuloveron mallia. Silloin huomaa, ettei perustulo olisi Suomen oloissa kovin radikaali uudistus. Käytännössä uudistus kuitenkin kannattaa toteuttaa kaikille maksettavana perustulona syistä, joihin palaan myöhemmin.

4. Rahan jakaminen toimeentulosta

Perustuloa on vastustettu sillä, että olisi työmo-raalia nakertavaa jakaa vastikkeetonta rahaa ihmisille, jotka eivät tee itse mitään. Jotka näin sanovat, eivät tunne sosiaaliturvajärjestelmäämme. Joutilaisuudesta maksetaan jo nyt. Subjektiiivinen oikeus toimeentulotukeen on jo nyt niilläkin, jotka ovat täysin työkykyisiä, mutta kieltäytyvät ehdottomasti kaikesta työstä. Sen lisäksi myös työttömyysturvasta on nykyisen työttömyyden vallitessa tullut eräänlainen – ja kohtalaisen runsas – kansalaispalkka, sillä vaikka työttömyysturvaan liittyy periaatteessa velvollisuus ottaa työtä vastaan, tämä ehto ei käytännössä toimi. Työnantajat eivät halua ostaa vain työntekijän aikaa, vaan haluavat vastineeksi myös sitoutumisen työhön. Siksi työhön haluttoman ei tarvitse epämieluisia työtarjouksia pe-

¹ Puhun jatkossa havainnollisuuden vuoksi verotettavista kuukausituloista, koska sosiaaliturva järjestetään kuukausittain. Tarkoitus ei ole kuitenkaan muuttaa verotusta kuukausitulojen pohjalle. Edelleen käsittelemme kaikkia tuloveroja (kunnan, valtion ja kirkon) sekä sosiaaliturvamaksuja yhtenä kokonaisuutena.

² Jos bruttoveroasteella haluttaisiin temppeilla, voitaisiin lapsilisien maksatus muuttaa siten, että lapsiliset vähennetään suoraan verosta. Vain ne perheet, joiden verot ovat lapsilisiä pienemmät, saisivat lapsiliset tililleen nykyiseen tapaan. Bruttoveroaste alenisi 1,5 prosenttiyksikköä, vaikka mikään ei muuttuisi.

lätä. Paljon suurempi riski onkin joutua työvoimapoliittiseen koulutukseen.

Toimeentulotuki takaa jokaiselle riittävän toimeentulon. Esimerkiksi yksinäiselle aikuiselle taataan 2021 markkaa puhtaana käteen ja 93% asumiskuluista.³ Tästä summasta vähennetään kaikki omat muut tulot. Niin kauan, kun joka tapauksessa saa toimeentulotukea, omista ansiotuloista ei jää käteen kuin teoreettinen toive vähän paremmasta eläkkeestä sitten joskus.⁴ Tämä toimeentulotukeen liittyvä sadan prosentin marginaalivero on nykyisessä pätkätoiden maailmassa hankala asia.

Jos henkilö saa työttömyyspäivärahaa, omat ansiotulot pienentävät päivärahaa 50 %:lla. Kun loppu on verotettavaa tuloa, työttömänä tehdystä keikasta jää käytännössä käteen noin 30 %. Työttömät ovat pitäneet tätä 70 %:n marginaaliveroa korkeana. Vielä enemmän on kuitenkin nuristu siitä, että työttömyyspäiväraha voi viivästyä viikkoja päivänkin keikan takia. Tämän – mielestäni täysin turhan – ongelman käytännön merkitys keikkatyöhalukkuuteen on ilmeisesti yllättävän suuri.

Perustulo ei tarkoittaisi, että joutilaisuudesta maksettaisiin yhtään sen enempää kuin tähänkään asti. Realistiset perustulomallit eivät itse asiassa pysty täysin tulottomalle takaamaan

³ Mikä logiikka on tuon 93 %:n takana? Voin itse paikalla olleena todistaa, ettei mikään. Se syntyi kompromissina budjettiriihessä elokuussa 1997.

⁴ Todellisuudessa omat ansiotulot tuottavat tappiota silloin, kun toimeentulotukea saa vain osan vuotta. Toimeentulotukilaskelma perustuu nettoansioihin, joista on siis vähennetty ennakonpidätys. Koska ennakonpidätys on yleensä pienempi kuin marginaalivero, lopullisen verotuksen valmistuttua voi havaita omien ansiotulojen tuottaneen tappiota. Lisäksi työsäkäymisestä aiheutuu kustannuksia, jotka jäävät työtä tekevän tappioksi; onhan esimerkiksi työpaikkaruoka paljon kalliimpaa kuin kotiruoka.

yhtä korkeata tulotasoa kuin toimeentulotuki. Tämä tuottaa hankalan yhteensovitusongelman toimeentulotuen kanssa, johon palaan myöhemmin tässä artikkelissa. Voittajia perustulossa olisivat pienten ansiotulojen saajat, erityisesti osa-aikatyötä tekevät, eivät siis joutenolijat. Monet kirkkoa edustavat tahot ovat toivoneet perustulosta ratkaisua nälkäongelmaan, mutta sitä perustulo ei kyllä ratkaise kuin korkeintaan parantuvan työllisyyden kautta.

Ongelma on kaupungeissa

Sosiaaliturvajärjestelmän ongelmat ovat pahimmat kaupungeissa, koska vuokrien nousu ja työttömyysturvan peruspäivärahan väliin jätetyt inflaatiokorotukset ovat murtaneet sosiaaliturvan sisäisen logiikan. Työttömyysturvan ja asumistuen piti muodostaa ensisijaisen turvan, jota toimeentulotuki vain täydentää. Kun todelliset vuokrat ylittävät selvästi sen, mitä asumistuki maksaa, alittaa ensisijaiseksi tarkoitettu turva viimesijaiseksi tarkoitettua toimeentulotuen. Tämän seurauksena noin joka kuudes helsinkiläinen sai toimeentulotukea viime vuonna. Työttömyysturvassa kannustimet ovat edes jotenkin kunnossa. Toimeentulotuessa niitä ei ole edes ajateltu, koska toimeentulotuen piti olla vain kriisiapua tai kohdistua pysyvänä vain pahasti syrjäytyneille.

Tämä ei ole vain teoriaa. Passivoivien kannustimien seuraukset näkyvät masentavalla tavalla työttömyyden vaivaamissa lähiöissä. Eriyisesti syrjäytymisuhan alaisille nuorille luovuttaminen on tehty liian helpoksi ja ponnistelu liian vaikeaksi. Lukuisat yrittäjät ovat yhtäpitävästi kertoneet, että Helsingissä on vaikea saada työntekijöitä ihan tavallisiin ammatteihin. Ei tätä kannata taivastella. Sosiaaliturvasuunnittelu ei ole yhtään sen kummallisempaa kuin verosuunnittelu – paitsi, että niukan sosiaaliturvan

varassa olevalle suunnittelu on suurempi välttämättömyys.

Täystyöllisyys ilman köyhyyttä

Yhdysvaltain esimerkin valossa eurooppalainen rakennetyöttömyys johtuu siitä, etteivät pienipalkkaiset ole riittävän pienipalkkaisia. Kun heikosti koulutetun työvoiman suhteellinen tuottavuus on talouden ja teknologian muuttuessa alentunut, pitäisi palkkaerojen kasvaa vastaavasti. Tämä lääke kyllä auttaisi, mutta se olisi muilta vaikutuksiltaan niin karvasta, ettei sitä haluta käyttää. Eurooppalaiset eivät ole valmiita uhraamaan taloudellista tasa-arvoisuuttaan työttömyyden poistamiseksi. Vielä haluttomampia ovat tähän suomalaiset, joiden selvä enemmistö haluaisi pientää tuloeroja nykyisestääänkin. Taloudellista tasa-arvoa pidetään – ja niin sitä pidän minäkin – niin arvokkaana asiana, ettei sitä kannata uhrata, vaikka eriarvoisemmassa yhteiskunnassa olisikin vähemmän työttömiä.

Tähän perustulo voisi antaa erään vastauksen. Koska perustulo tukisi pieniä ansiotuloja saavia, olisi mahdollista kasvattaa palkkaeroja ilman, että tuloerot kasvavat. Perustulo onkin nähtävä ensisijaisesti pienten ansiotulojen subventioksi. »Perustulo on tehokkuuden ja oikeudenmukaisuuden uusi liitto», kirjoitti belgialainen perustuloguru, professori Philippe van Parijs joku vuosi sitten.

Huonotuottoisen työvoiman voi tehdä työnantajille houkuttelevaksi muullakin tavalla. Varteenotettava vaihtoehto perustulolle olisi saattaa työnantajamaksut (mukaanluettuna eläkemaksut) progressiivisiksi, jolloin matalapalkkainen työ tulee työn teettäjälle halvemmaksi. Ranskan tilastokeskuksen johtaja Edmund Malinvaud on ehdottanut, että työnantajamaksut poistettaisiin kokonaan minimipalkan tasolta. Vähän maltillisemminkin voisi aloittaa. Jos

työnantajamaksut määräytyisivät palkoista lineaarisesti siten, että ensimmäiset 2 000 markkaa kuussa olisivat maksuista vapaat, nykyiset noin 28 %:n maksut pitäisi nostaa noin 35 %:n tasolle. Alle 10 000 markkaa kuussa ansaitsevat tulisivat työnantajalle nykyistä halvemmiksi ja yli 10 000 markkaa kuussa ansaitsevat kalliimmiksi. Kun työmarkkinoilla on huippuosaajista pulaa ja vähänkoulutettuja on tarjolla liiaksikin, tällainen uudistus parantaisi työmarkkinoiden tasapainoa. Tällaiseenkin, paljon Malinvaudin esittämää maltillisempaan reformiin, tarvitaan riittävä siirtymäaika.

Progressiivisten sosiaaliturvamaksujen toteuttaminen on Suomessa vähän ongelmallinen, koska esimerkiksi eläkevakuutuksesta huolehtivat yksityiset eläkevakuutusyhtiöt. Jos eläkemaksut olivat progressiivisia, saattaisi se vaatia suuria rahansiirtoja eläkeyhtiöiden välillä. Ei se kuitenkaan mahdotonta olisi. Saman asian tekeminen perustulon kautta olisi paljon yksinkertaisempaa. Malinvaudin ehdotuksella on kuitenkin yksi merkittävä etu puolellaan. Siinä ei tarvitse muuttaa nimellispalkkoja. Perustulo tukee pienipalkkaisia, mutta tämä tuki muuttuu paremmaksi työllisyydeksi vasta, jos pienimpiä palkkoja vastaavasti alennetaan. Vaikka pienipalkkaiset eivät tässä operaatiossa mitään menettäisikään, tällaisen uudistuksen läpivienti työmarkkinoilla ei olisi aivan yksinkertaista.

Sosiaaliturvamaksujen muuttaminen progressiivisiksi ei kuitenkaan ratkaise pätkätöiden ongelmaa; sitä että järjestelmämme kannustaa vennyttämään pätkätöiden välisiä rakoja.

Pätkätöiden kannustimet kuntoon

Realistinen perustulon suuruus olisi noin 1 700 markkaa kuussa henkeä kohden. Tällöin marginaaliveroksi tulisi noin 50 %, joka siis maksettaisiin ensimmäisestä ansaitusta markasta al-

kaen. Noin korkea marginaalivero pienistä ansioista voi tuntua korkealta, mutta tosiasiaassa pienipalkkaisilla on nyt paljon korkeammat marginaaliverot, jotka näkyvät tulosisidonnaisten tulonsiirtojen pienenemisenä. Tuo vero kattaa siis sekä kunnallisveron että valtionveron.

Jos tämä toteutettaisiin negatiivisena tuloverona, järjestelmä toimisi vähän samaan tapaan kuin nytkin. Verotettavan tulon alaraja olisi 3 400 markkaa kuussa, eli 40 800 markkaa vuodessa. Esimerkiksi 60 000 markan vuosituloista menisi veroa 9 600 markkaa eli 16 %. Käytännössä verotus tapahtuisi ennakonpidätyksinä kuten nytkin, ja verottajan olisi »arvattava» kunkin vuositulot oikean ennakonpidätysprosentin määrittämiseksi. Jos sitten jäisi vaille tuloja, pitäisi anoa »negatiivista veroa» joltakin viranomaiselta. Nykytilanteeseen nähden muuttuisi vain se, että lopullisessa verotuksessa tämä kaikki täsmätään niin, että henkilön vuoden nettoansiot riippuvat vain vuoden kokonaisansioista eikä siitä, miten ne kuukausittain jakautuvat.

Saman asian tekeminen jokaiselle kuukausittain maksettavan perustulon avulla olisi paljon yksinkertaisempaa. Jokainen saisi tililleen tuon 1 700 markkaa ja maksaisi tuloistaan aina veroa 50 %. Tämän järjestelyn etu tulee esille, kun tulot vaihtelevat kuukausittain ennakoimattomasti. Jos jossakin kuussa jää vaille tuloja, ei tarvitse anoa mitään, koska perustulo tulee tilille automaattisesti. Ennakonpidätys on aina oikean kokoinen, vaikka tulot muuttuisivat kuinka yllättävästi tahansa.

Sosiaaliturvasuunnittelusta menisi mielenkiinto, koska vuoden nettoansio riippuisi lineaarisesti vuoden bruttoansioista; kannustimet ovat toisin sanoen tältä osin kunnossa.

Perustulo onkin kaiken muun ohella järkevä tapa toteuttaa progressiivista verotusta käytännössä. Hollannissa toteutetaan hallitusohjelman mukaan vuoden 2001 alusta verouudistus, jossa

tuloveroasteikko muutetaan lähemmäs jakoveroa niin, että tuloveroa peritään 32 % ensimmäisestä ansaitusta guldenista. Korkein rajavero lasketaan 52 prosenttiin. Verojärjestelmään syntynyt epäsosiaalisuus korvataan ehdotuksen mukaan antamalla jokaiselle työssäkäyvälle »veronpalautusta» 1 000 mk kuussa. Työssäkäymättömät saisivat veronpalautusta 675 mk kuussa, vaikka eivät lainkaan veroja maksaisi. Tällä ei ole tarkoitus olla mitään tekemistä perustulon kanssa – kysymys on verotuksen järkeistämistä – mutta kovasti lopputulos muistuttaa perustuloa. Kun sitä kutsutaan veronpalautukseksi, päästään näppärästi myös perustuloon yleensä liittyvästä korkeasta bruttoveroasteesta pelkällä semanttisella tempulla.

Käytännössä monimutkaisempaa

Aivan niin mutkatonta elämästä ei perustulonkaan myötä tulisi kuin yllä kuvataan. Jos verotus olisi todella kautta asteikon 50 %, suurituloisten verot laskisivat selvästi. Kovin suurta fiskaalista vaikutusta tällä ei olisi, mutta tuskin sitä kuitenkaan niin tehtäisiin. Jonkinlainen suurten tulojen veroporras laitettaisiin, ja se toisi henkilökohtaiset ennakonpidätysprosentit takaisin.

Perustulo voisi käytännössä korvata työttömyysturvan peruspäivärahan, mutta ei ansiosidonnaista turvaa. Perustuloyhteiskunnassakin olisi mahdollisuus ansiosidonnaisen työttömyysturvan antamaan suojaan – kaikkine siitä aiheutuvine kannustinongelmineen.

Myös asumistuki jäisi, sillä muuten joko asuntoa omistamattomista tulisi kovin köyhiä tai järjestelmästä tulisi hyvin kallis. Jos nimitäin perustulo nostettaisiin niin korkeaksi, että siitä pystyisi maksamaan vuokran ja korkeata perustuloa maksettaisiin myös velattomassa omistusasunnossa asuville, yhteiskunnan menot

kasvaisivat miljarditolkulla. Koska asumistuki on tulosidonnainen etuus, se lisäisi käytännössä pienituloisten marginaaliveroa, kuten se lisää nytkin. Ylipäänsäkään asumismenoja on mahdollon ottaa tulojentasauksessa loogisesti huomioon niin kauan kuin oman asunnon asuntotulo on verotonta. Nähtyäni minkälaisen lynkkauksen kohteeksi Juhana Vartiainen joutui esitettyään tätä koskevia ajatuksia, päätin olla esittämättä asiasta mitään.⁵

5. Toimeentulotuki

Käsitys siitä, onko toimeentulotuki suuri vai pieni ongelma, vaihtelevat suuresti. Toimeentulotukeen menee vain runsaat kolme miljardia markkaa vuodessa, joten ei se julkisen sektorin menotaloutta ratkaise. Toisaalta, jos helsinkiläisistä joka kuudes saa toimeentulotukea ja elää näin täydellisten nollakannustimien maailmassa, sen pitäisi olla iso ongelma.

Väitän, että toimeentulotuen nollakannustimet ovat myös rahallisesti paljon suurempi asia kuin mitä tuosta kolmesta miljardista markasta voisi päätellä. Yleensä nimittäin toimeentulotuki vain täydentää jotakin muuta etuutta, esimerkiksi työmarkkinatukea. Täydentäessään muita etuuksia toimeentulotuki samalla tuhoaa niihin huolella suunnitellut pelisäännöt. Vaikka esimerkiksi työttömyysturvan säännöt on pyritty laatimaan sellaisiksi, että vähäisenkin työn vastaanottaminen aina kannattaa, toimeentulotuki vie työttömyysturvalta tämän ominaisuuden.

⁵ Jos asumistuesta poistettaisiin tuloharkinta ja korkojen verovähennysoikeus toteutettaisiin asumistuen muodossa, oman asunnon asuntotulo tulisi käytännössä verotettavaksi. Varsinaista veroa ei maksettaisi, mutta velattomasta asunnosta ei vain saisi asumistukea. Nyt meillä on tilanne, jossa köyhää »verotetaan» omistusasunnosta asumistuen menettämisen muodossa, mutta rikkaita ei veroteta.

Jos henkilö saa 80 % tuloistaan työmarkkinatukena ja 20 % toimeentulotukena ja kieltäytyy töistä saaden karenssin, ainoa vaikutus on, että hän saa 100 % tuloistaan toimeentulotukena. Karenssirangaistus kohdistuu siis kuntaan. Toisin myös toimeentulotukea voidaan periaatteessa alentaa, jos henkilö kieltäytyy työstä, mutta kynnys tähän on olennaisesti korkeampi kuin työttömyysturvan karenssimääräyksissä.

Onko toimeentulotuki sitten liian matala, kuten esimerkiksi monet kirkon edustajat ovat esittäneet, vai liian korkea, kuten erityisesti turkulaisilla professoreilla on ollut tapana väittää?

Toimeentulotuki on liian matala niille, joille se todella on ainoa vaihtoehto. Tästä ovat osoituksena kasvavat leipäjonot. Sen sijaan toimeentulotuki on aivan liian korkea etuudeksi, joka on kenen tahansa vapaaehtoisesti valittavissa. Tästä ovat esimerkkinä kannustinongelmat. Turkulaisten professorien laskelmat ovat sinänsä oikein, ainakin joskus. »Kansalaispalaksi» toimeentulotuki on liian korkea.

Ideaali ratkaisu olisi, että toimeentulotuki säilyisi nykytasoisena tai jopa vähän korotettuna niille, joille se alunperinkin on tarkoitettu kun taas terve työkykyinen joutuisi tyytymään perustuloon. Perustulo takaisi täysin tulottomalle vähemmän rahaa kuin toimeentulotuki, mutta omista ponnisteluista toisaalta hyötyisi toisin kuin toimeentulotuessa, jolloin aika pieninkin ponnisteluun pääsisi toimeentulotukitason yläpuolelle.

Miten nämä kaksi joukkoa sitten erotettaisiin toisistaan? Ammattitaitoinen sosiaalityöntekijä kyllä erottaa nämä kaksi joukkoa. Käytännössä erottelun voisi tehdä kuitenkin niin, että kunta tarjoaa työkykyisiksi luokittelemilleen toimeentulotukea vastaan työtä muutaman tunnin viikossa, ja jos tämä ei kelpaa, joutuisi tyytymään pelkkään perustuloon. Koska toimeentulotuki on sataprosenttisesti tulovähenteinen, kunta sai-

si työvoiman käytännössä sosiaaliturvamaksujen hinnalla.

6. Mitä perustulo maksaisi?

Jos perustulo olisi noin 1 500–1 700 mk/kk ja marginaalivero kaikki ansiotuloon perustuvat verot ja maksut mukaan laskettuna olisi noin 50 %, julkinen valta jäisi jokseenkin omilleen. Tarkkoja laskelmia ei kukaan voi esittää ilman koeverotusta. Veroaste voi tuntua vähän korkealta, mutta sellaisia ne ovat nytkin ja korkeampiakin, jos tulosidonnaisten etuuskien pieneminen otetaan huomioon. Perustulo tekisi vain läpinäkyväksi sen tulojen tasauksen, joka meillä jo on. Jos kuitenkin pelkää korkeita veroprosentteja, voi saman tehdä vaivalloisemmin negatiivisen tuloveron muodossa, jolloin verot muodollisesti pienenevät etuuskien nettouttamisen ansiosta.

Syntyykö tarpeettomia lisäkuluja?

Yksi väite on, että perustulo tulee kuitenkin nykyjärjestelmää kalliimmaksi, koska nyt kaikki eivät hae niitä etuuksia, joihin he olisivat oikeutettuja. Tuo häveliäisyyteen perustuva säästö on kuitenkin hupenemassa. Nouseva polvi suhtautuu sosiaalietuuksiin kuin veronpalautuksiin. Toiseksi haluan kysyä, onko sitten oikein, että röyhkeästi ja taitavasti kaikkia etuja metsästävä menestyy paremmin kuin arempi ja häveliäämpi. Eikö etujen pidäkin olla kaikille samat?

Toinen vuotokohta on löydetty »perheenemännistä». Toimeentulotuki on perhekohtaista, mutta perustuloa saisivat kaikki, myös »vuorineuvosten kotirouvat». Yhden tulonsaajan perheet todellakin hyötyisivät perustulosta, ja se tietysti maksaa. Toisaalta voidaan kysyä, eikö suomalainen, täysin henkilökohtainen progressiivinen verotus ole yhden tulonsaajan perheil-

le jopa vähän kohtuuton. Edustaja Sasi on ehdottanutkin siirtymistä perheverotukseen, mikä maksaisi paljon enemmän. Edelleen, myös työttömyysturva (toisin kuin työmarkkinatuki) on henkilökohtaista eikä perhekohtaista.

Kannustinongelma uuteen kohtaan?

Kun meillä on nyt kannustinongelma tulottomien ja pienituloisten välillä, eikä pienituloisten suosiminen siirrä kannustinongelmaa vain pienituloisten ja keskituloisten välille. Erityisesti, eikä tämän jälkeen osa-aikatyön tekeminen tule liian edulliseksi kokopäivätyöhön verrattuna.

Tätä on kokeiltu vuosikautia lapsiperheillä. Päivähoitomaksujen tulosidonnaisuuden takia lapsiperheiden kohdalla on jokseenkin samantekevää, saavatko he palkkaa vähän vai keskinertaisesti. Kuitenkaan pienten lasten vanhemmat eivät ole suurin joukoin siirtyneet osa-aikatyöhön tai vaihtaneet huonompipalkkaisuuteen mutta helpompiin hommiin. Meillä on päinvastoin liian vähän osa-aikatyöhön halukkaita. Kyllä täydelliseen joutilaisuuteen yllyttäminen on vaarallisempaa kuin pienipalkkaisuuteen houkutteleva.

7. Miten uudistus käytännössä tehtäisiin?

Kun on nähnyt, kuinka toivottoman vaikeata nykyisen sosiaaliturvajärjestelmän ilmeisimpienkin kömmähdysten korjaaminen on, tuntuu houkuttelevalta vaihtaa koko järjestelmä kerralla. Kovin realistista se ei silti taida olla. On siis edettävä askel askeleelta, vaikka siinä onkin vähän sama vika kuin koiran hännän lyhentämisessä sentti sentiltä. Mikä siis voisi olla seuraava askel perustulon suuntaan?

Toteuttamiskelpoisin voisi olla maaherra Heikki Kosken esittämä malli. Koski ehdotti

kuntien ja valtion työnjakoa selvittäessään toimeentulotuen normitettavan osan siirtämistä Kelalle samalla kun sen sataprosenttista yhteensovitusta ansiotulojen kanssa vähän kohtuullistettaisiin. Jotta tuo yhteensovituksen lievennys olisi taloudellisesti mahdollinen, on Kelan maksaman toimeentulotuen tarjottava vähän alempi turvan taso kuin minkä nykyinen kunnallinen toimeentulotuki tarjoaa. Selvyyden vuoksi Kelan toimeentulotuella pitäisikin keksiä uusi nimi; perustulo tuskin kelpaa sosialidemokraateille. Se pitäisi myös leipoa yhdeksi kokonaisuudeksi Kelan maksamien asumistuen ja työmarkkinatuen kanssa.

Koska tarkoitus ei ole jättää heikoimmassa asemassa olevia heitteille, on kunnallinen, vähän runsaampi toimeentulotuki edelleen säily-

tettävä. Koska kuntien sosiaalitoimistoissa kävisi olennaisesti vähemmän väkeä, kuntien jakamaan toimeentulotukeen pitäisi taas liittää muutakin sosiaalityötä kuin pelkkää rahanjakoa. Jotta työkykyiset siipeilijät eivät tulisi huono-osaisimpien apajille, kuntien kannattaisi turvautua yllä esitettyyn työntarjoamiseen työkykyisille.

Tämä poistaisi pahimmat kannustinongelmat, mutta ei toteuttaisi perustulon toista tavoitetta, työmarkkinoiden rakenteellisen epätasapainon poistamista. Siihen tarvittaisiin esimerkiksi työnantajamaksujen saattaminen progressiivisiksi. Tai sitten on kopioitava *Work-fare*-tuelle lähteneiltä mailta parhaiten onnistuneet palkkasubventiomallit.